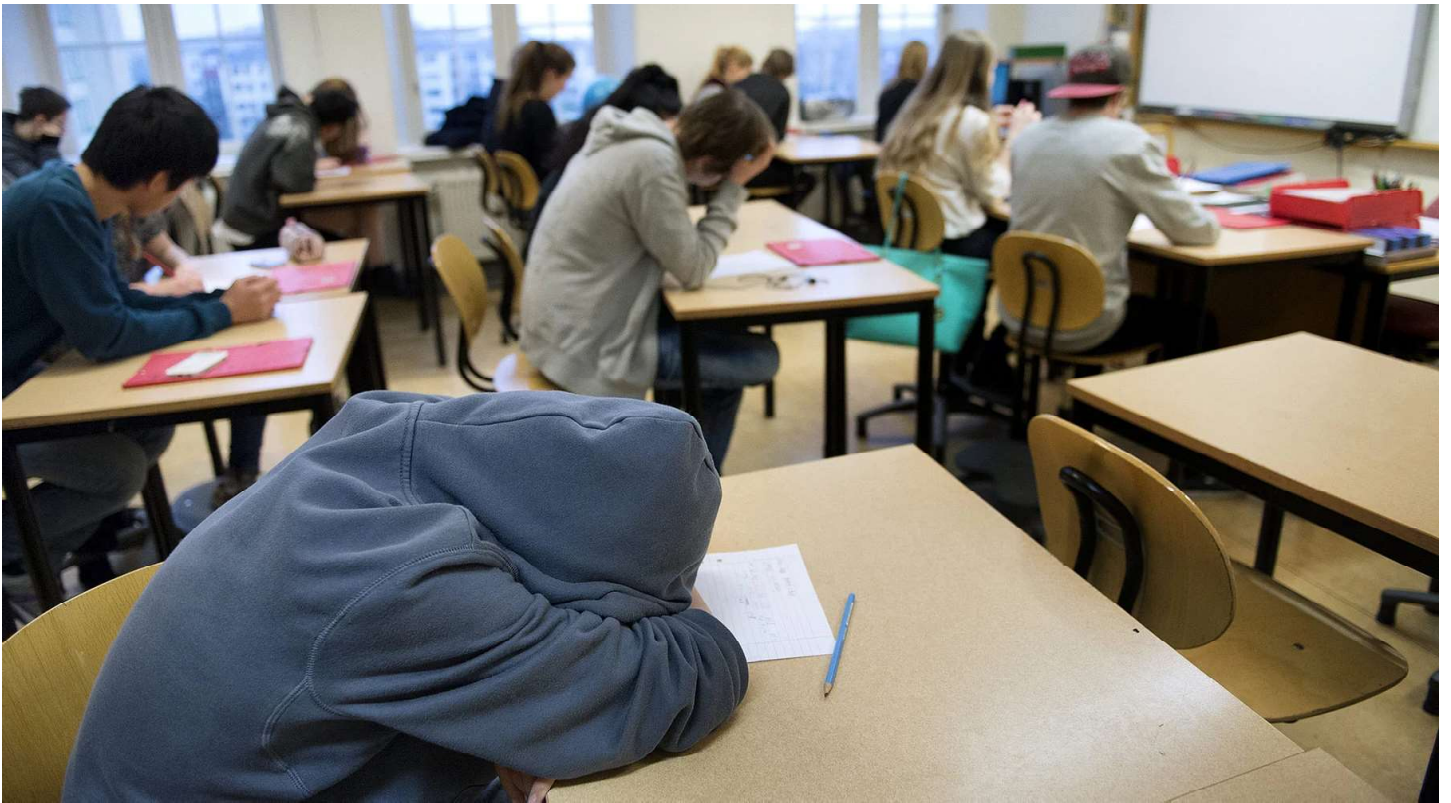

INRIKES / SYNVINKEL

Betygssystemet slår ut de svagaste

Betyget »underkänt« i grundskolan stänger dörren mot framtiden för 15 procent av avgångseleverna. Det måste bort, skriver Bo Rothstein.

TEXT: BO ROTHSTEIN

PUBLICERAD 2022-08-30

BILD: JESSICA GOW/TT

En central fråga i alla diskussioner om hur ett demokratiskt styrelseskick ska utformas är var gränserna går för vad majoriteten får bestämma över minoriteter och enskilda. Man kan med visst fog säga att denna fråga är vad som mest präglar den politiska kulturen i en demokrati. I vissa demokratier spela frågan om vad som ska anses vara den enskilde medborgarens rättigheter en stor roll, andra är mera orienterade åt att den politiska majoriteten ska få sin vilja igenom.

Den nytto-teori som präglat
mycket av den politiska filosofin sätter

princip inga gränser för majoriteten. Politiken ska utformas så att den ger mest nytta för största möjliga antal. När John Rawls, vår tids mest uppmärksammade politiske filosof, utformade sitt alternativ till denna nytto-teori var det just efter insikten att utilitarismen i princip inte satte några spärrar för vad majoriteten kunde ta sig till med minoriteter och enskilda om majoriteten ansåg att den förda politiken gynnade dess intressen.

Centralt i Rawls tänkande när han utformade sin liberala rättighetsteori var det omfattande folkliga stöd som nazistpartiet hade fått under 1930-talet och som utgjorde grunden för Hitlers maktövertagande. Senare forskning, där historikern Götz Aly är det främsta namnet, har bekräftat att vanliga tyska familjer även långt in i kriget kunde leva med en hög materiell standard, först tack vare utplundringen av den judiska minoriteten och senare genom användandet av människor från de ockuperade områdena som slavarbetskraft.

Som ett alternativ till utilitarismen utformade därför Rawls en liberalt inriktad teori som byggde på att medborgare i en demokrati har en uppsättning rättigheter som majoriteten inte får kränka alldeles oberoende av hur mycket denna majoritet skulle ha nytta av detta.

I DEMOKRATIER SKYDDAS vanligen minoriteters och enskildas rättigheter i en grundlag, så också i Sverige. Regeringsformen, som kan sägas vara den viktigaste av våra fyra grundlagar, rymmer åtskilliga formuleringar om detta. Det är med andra ord inte något större fel på lagstiftningen om mänskliga rättigheter i Sverige. Problemet gäller snarare tillämpningen och att det i den svenska politiska kulturen förefaller finnas ett motstånd mot att tänka i dessa rättighetstermer. Vad gäller tillämpningen så har åtskilliga jurister som jag samtalat med förklarat att om de i en svensk domstol skulle börja argumentera utifrån vad som stadgas i grundlagen om enskildas rättigheter, så faller detta inte i god jord.

Men även i den offentliga debatten lyser argument om medborgerliga fri- och rättigheter ofta med sin frånvaro. Ett exempel är den nu pågående debatten om det svenska betygssystemet. Bakgrunden är införandet av betyget »underkänt« och att det nu är närmare 15 procent som går ut grundskolan med underkänt i så många ämnen att de inte kommer in på någon gymnasieutbildning. Kraven på att ha godkänt i ett antal teoretiska ämnen för att komma in gäller inte bara för de högskoleförberedande linjerna utan även för alla mera yrkesinriktade utbildningar.

Många av dessa ungdomar hamnar i en situation där det inte finns plats för dem på någon utbildning, men de får heller inte något jobb eftersom många arbetsgivare numera ratar sökande utan gymnasieutbildning, även när det gäller mera manuella arbeten. Det hela blir än mer absurt eftersom det i dag finns stor brist på personal inom många hantverks- och serviceyrken och att antalet platser på gymnasieutbildningar till sådana yrken minskat kraftigt. Ett stort antal ungdomar stängs således ute från utbildningar och framtida jobb därför att de saknar godkänt betyg i ämnen som inte har någon betydelse för dessa utbildningar och yrken.

Problemen för dessa elever har uppmärksammats från många olika håll. Socialmedicinare har pekat på att Sverige nu har en med jämförbara länder ovanligt hög dödlighet hos unga personer och att detta kan spåras tillbaka till att så många som var sjunde 16-åring stämplas som »underkänd«. Pedagoger har

unga medlemmar i kriminella gäng som de kommer i kontakt med är att de lämnat skolan som »underkända« och att denna grupp är lätta att rekrytera till gängbrottslighet.

ETT ARGUMENT som emellertid lyser med sin frånvaro i debatten är om detta system är förenligt med de grundläggande medborgerliga rättigheter som stadgas i våra grundlagar. I en av portalparagraferna i den svenska regeringsformen slås det fast att »den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet«. Man måste ställa sig frågan hur detta rimmar med att vi har en obligatorisk skola som stämplar 15 procent av landets barn som underkända.

Låt mig vara tydlig på denna punkt. Som universitetslärare har jag aldrig haft problem med att underkänna studenter eftersom de är vuxna, själva har valt att studera ämnet och själva har valt att pröva på om de har fallenhet att studera på den nivå som gäller för universitetsstudier. Men i grundskolan handlar det om barn och om studier där staten bestämmer vad som ska studeras och preciserar på vilken nivå kunskapskraven ska ligga. Jag kan inte annat än uppfatta det som ett övergrepp på vad som enligt ovan stadgas i grundlagen, att stämpla barn som underkända i en obligatorisk utbildning.

Under min tid som grundskoleelev, vilken förvisso ligger en del år bakåt i tiden, fanns det betyg men ingen stämplades som underkänd. Det fanns också omfattande möjligheter, inte minst på högstadiet, att välja såväl inriktning som kunskapsnivå (det fanns till exempel allmän och särskild matematik). Men allt detta har tagits bort eftersom man önskar att all grundskole- och gymnasieutbildning ska ge behörighet till högskolestudier. Detta är, med förlov sagt, en pedagogisk hägring.

Det kanske märkvärdigaste med denna statligt organiserade kränkning av en stor grupp ungdomars medborgerliga fri- och rättigheter är att den genomförts och fortsatt drivs hårt av det parti som kallar sig liberalt. Grundläggande i liberalismens teori är just idén om respekt för individens autonomi och säkrandet av regler som skyddar enskilda mot majoritetens övergrepp. Men när det gäller svenska skolelevs rättigheter har den i grunden anti-liberala utilitarismens politiska kultur slagit klorna även i det liberala tänkandet i vårt land.

Bo Rothstein är seniorprofessor vid Göteborgs universitet.

***

Läs även: [Det extrema landet Lagom](#)

Läs även: [Klockan klämtar för akademiens frihet](#) ■

